

HAKKEEJI MAA E FARILLAAJI MAA E JAB'BUNGOL

Ngoodoo humpito ko ngam maa so tawii:

duubi maa njottaaki 18

a dabbiiino ndeenka hakkunde leydeele (ina wiyee kadi moolaare) e nder ITALIYA kadi ko a dabboowo ngam ndeenka hakkunde leydeele jooni.

Hol ko woni jabbungal?	3
Hol ko kebataa?	6
Hakke e toppitaade cellal	7
HAKKE JANNDE SUKAABE	10
Hakke golle	11
Janngirdi demde e jannde heblude karallaagal	12
Winndannnde ndee hollitoore wonnde ko a dabbowoo ndeenka hakkunde leydeele	13
Hol to njoodfoto-daa?	13
Sardiiiji di dabbowoo waawi nanngede	-
Hol ko woni farillaaji jabbungol maa e dumdoosahaa?	-
Hol ko woni e wadeede so a gollondiraani e farliinaadi dii?	-
Hol ko wadi so ada wadi dabbundeji maa e maande?	-
Hol ko wadatee so a nelditaama leydi EU+ ndi njaltu-daa tawa a alaa yamiroore?	-
Ada waawi wullitaade kuulal laamu nguu	-
Ada waawi hebde ballal sariya	-
BAYAANU JOKKONDIRE	-

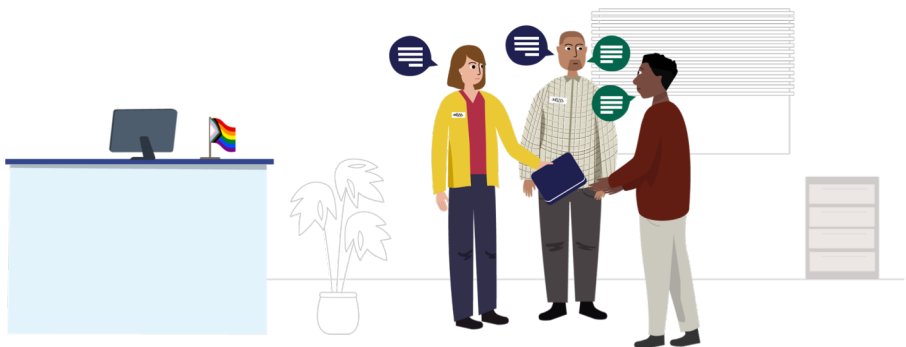
➤ HOL KO WONI JAB'BUNGAL?

Jabbugal ko ballal kebataa nde a dabbowoo, tawa ada daminii laamu nguu yeewtoo dabbbaande maa ngam ndeenka hakkunde leydeele. Ina hawti heen e hakkeji e farillaaji jabbugol di paamniraa e nder ndee deftere.

E nder leydi Italiya laamibhe fii wernugol yimbhebben ko Laamou nder leydi ndin fii ndimu e zaadou nedhanke on - Prefektiiri suudu nokkure sariza on.

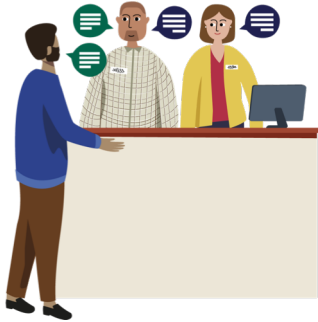
Lambhe ndartaniibhe landal ma balal ngal ko moobere nokkure nden fi anditaneede ballal e leydhe dhen

Gollobhe wallitotobhe lamibhe bhen fi ndartugol ngol landytoma yaa siignu a hendike koo ko windii e nder dhii kaydiji. Si taawi no wodi ko labhaali lando golloobhe bhen.

Ada wonndi e jam e ndii leydi.

E nder dumunna mo ngonataa oo, gollotoobe e suudu wernirdu anndinte ko fayti e golle jabbungal e ballal potngal hebde fawaade e ngonka maa.

Kadi ada waawi naamndaade pelle godde, ngam humpitaade e ballal tawa alaa e njobdi. Ada waawi hebde doggol jubbule e joofnirde deftere ndee kadi.

Piroowo wallete jokkondirde e golloobhe bhen ka suudu wernirdu e demngal ngal paamdaa, to dooldi. Piroowo oo renndintaa hay huunde ko kaaldaa e goddo.

Ada waawi hebde humpitooji ko fayti e laabi moolaare e kuule potde reweede e nder defte ceertude.

Jooni ada tawee e ITALIYA ko leydi EU+.

Leydeele EU+ dee ko:

Leyde 27 Jeyaade e Dental Orop (EU) dee: Ostiri, Belsik, Bulgaria, Croatia, Cyprus, Czechia, Denmark, Estooni, Finland, Farayse, Germany, Greece, Hungary, Italy, Latvia, Lithuania, Luxembourg, Malta, Netherlands, Poland, Portugal, Republic of Ireland, Romaani, Slovakia, Slovenia, Espaañ, Siweden e

Leydeele 4 godde: Iceland, Liechtenstein, Norway and Suwiis.

Tesko-daa!

Dabbooobe ina njogii hakkeoji e farillaaji jabbungol nanndude e leydeele EU+ dee kala.

Ina woodi kuule ko fayti e dabbude moolaare e yahde leydeele EU+ godde.

Ada foti dabbude moolaare e winnditaade dabbaande maa e nder leydi EU+ to ngardaa adannde doo, so wonaa laamu nguu humpitiima ma ko wonaa duum.

Ko leydi EU+ ngootiri tan foti yeewtaande dabbaande moolaare maa. Laamu nguu to Italya rewat laawol ngam subaade hol leydi EU jogorndi dabbude moolaare maa.

Ina dooldinii njoodo-daa e nder Italya. A waawaa yahde leydi EU+ ngoɗndi, tawa a hebaani yamiroore laamu. So a yaltii wonat batte bonde. Laawol moolaare maa to Italya ina waawi dartineede. Ndimaagu yahde maa e nder leydi ngoɗndi ina waawi ustaade won e golle jabbugol godde potde woppeede.

➤ HOL KO KE'BATAA?

Nde laamougoun no ndarta fii landal maa ngal e no bhe yiiri dha sifori wo, ko non hendortodhaa:

- hoɗorde

- gede cellal neddo

- ñaamde

- koltu

- kaalis ngam ñamlude ñalnde kala

Laamu nguu Prefektiiri on naamndete naamne ngam beydaade faamde ngonka maa e kaalis.

➤ HAKKE E TOPPITAADE CELLAL

Laamu ngu tabitinat on kebii ballal **toppitaade cellal potngal**. Ina waawi tawa ko e yeru, njilluuji to infirmiyee walla cafroowo, yeewndagol ñawuuji bondi e ngonkaaji gondi e ñaaddi, ledde de cafroowo rokkata e ballal cellal hakkille.

So a woodi laawol ngoodi, naamnu gollotoobe.

So tawii ada jogii cadeele safaara walla ngañaande, nde ina haani safreede ko yaawi, haalanat gollotoobe bee walla noddu tonngoode jaawal wonaa e njobdi *112 fof ko cubagol e ko waawi huutoreede.*

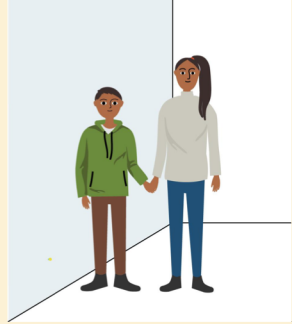
Dha haani hebhugol gnawdoowoma hara ko ko taawa e balle dhe leydi ndin jonnatamaa dhen hara a yobhaali.

Dha waawa ndartu gol thiellal maa ngal e gnawndoowo goo ka suudu wernaydu e/maadhun ka balle fi thiellal leydi ndin.

Ada waawi yeewndagol safaara e cafroowo walla infirmiyee. Be yeewtotoo cellal maa, nden be mballu ma. Be mbaawan naamnaade ma naamne ko fayti e ñawuuji jooni walla bennudi, binnditagol maa e kala lekki ki yettataa.

Be mbaawan kadi naamndaade ma ko fayti e kala gaañiide, mette, ngonkaaji walla kulhuli di mbaawdaa jogaade.

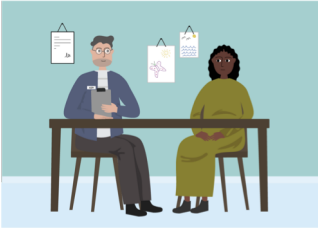
Ada jogii hakke hebde ballal keeringal, so tawii ada jogii haajuuji keewdi.

Anndin gollotoobe bee so tawii:

- ada ñawi walla ada wonndi e ngañaande
- a gondo walla ada waawi wonnde reedindo
- ada jogii jeyaabe galle yidbe ballal keeringal
- ada jogii tampe (yeru, ñakkeende dille, ñakkeende nande, ñakkeende yiytere)
- ada wonndi e kulhuli saha kala, ada wonndi e kulol walla ada wonndi e sunaare, a waawaa daanaade, walla ada jogii miijooji bondi
- ada billii e fitinaaji walla torlaaji bennudi
- ada nana a wondaa e kisal, ada hulbinii, walla ada hula goddo, kodo walla goddo mo nganndu-daa
- ada wonnoo walla ada dooldinaa wadde ko njiddaa wadde
- ada nana a wonndaa e kisal sabu iimanaagal maa, mo njiddaa, no boornorto-daa walla no mbadir-daa nii
- ada yottaaki duubi 18 kadi a arii a alaa jibnaabe maa, a gondo gooto walla ada wonndi e jeyaabe galle godde.

Ballal keeringal ina waawi wadeede tan, so si taawi gollobhe bhen ka suudu wernirdu ina nganndi haajuuji maa keertiidi.

Gollotoobe heertiibe Wallitotoobhe fii neddhanke on e fi thiellal hakkille dhen naamndoto naamne ngam:

- yeewto **haajuuji maa keertiidi**
- anndu **hol ballal keeringal** burngal moyyude e maa.

Ko dhun woni **ndartugol faaleji goo dhin**

Piroowo wallete haaldude e demngal ngal paamdaa, so ina dooldi.
Dha waawa holliteede ka balle/ka yimbhe walliteteebhe fi balle goo.

Jokkondir e gollotoobe sahaa kala so ada yidi ballal keeringal.

A hebat naal ballal, so tawii laamu ko laamou ngoun tanjini dha hatonjinni.

Afa waawi hoolaade cafroowo oo, infirmiyee oo e gollotoobe heertiibe bee (wallitotoobhe fii neddhanke on, madhun fii hakkilledhen) e haaldude e mabbe e dow wellitaare. Bayaanuujii dii fof madaatee e siru, firti ko di ndokkataake wodge, tawa on njabaani.

Ko wonaa e duum tan, ko so nguurndam maa walla nguurndam goddo ina wonndi e cadeele.

HAKKEEJI JANDE SUKAA'BE

Sukaabe worbe e rewbe fof, bhe duubhi muun hewtaali bhen 18 ina njogii hakke jannde.

Bhe hebhay ballal e fii haalakan e njande nden.

E nder Italiya paykoy hakkounde duubhi 6 e 16 no haani yahoude ka njande.

Mawbhe bhen no haani nabhuol bhibbhe muun bhen ka njande.

HAKKEEJI GOLLE

E fawaade e ngonka maa, ada waawi jogaade hakke golloraade caggal lebbi gila e binnditagol dabb'aande maa ngam ndeenka hakkunde leydeele to.

Gollotoobe suudu wernaydu anndinte kuule kuutorteede e.

Won heen ko seerti e duum, yeru a jabantaake golloraade so a gollodaaki e laamu.

So ada golla kadi ada hodi e nokku jabborde walla ada heba ballal kaalis ngam hodde e hodorde keeriinde, ada waawi yobde feccere e hodorde maa.

Kala gorko e debbo di wadi ley jiwbe bhe timminaali bhen duubhi 16 fow wadataa dabbude gollal.

JANNGIR'DI 'DEM'DE E JANDE HEBLUDE GOLLE

No landal ngal fewndori woo, laamu ngun no wawi landaade yaa djokkito:

- Njande haala;
- Njande nedhanke ka wuuru dhaa dhon (sariya, ko haani e naamuji).

Dha waawa kadi tawneede e:

- Njande no ekkitoraa piiji kesi (methie)

Gollotoobe bee nganndinte diin janngirdi e nde mbaaw-don fudɗaade de.

➤ WINNDANDE HOLLITOORE WONNDE A ƊABBOOWO NDEENKA HAKKUNDE LEYDEELE

A hebat kaayitaaji laawɗuɗi, mbiyeteedi, ina hollita wonnde a ɗabɓoowo ndeenka hakkunde leydeele. Ndee winndannde hollat innde maa e dokke maa keertiide. Ina dooldinii nawdo-ɗaa ɗum e maa sahaa kala. Duum wonaa kaayitaaji jahaale.

Ndi kaydiiri no windi e mayri gnalaande ka ndi mojjinaadhon e si ndi waawaa mojjintinnede si landal ma ballal ngal woni waawaka lanninteede. Ndi kaydiri no wallama no winditoraa ka fi thiellal e fi no liggorodha, e hore teddingol sariyaji ligghe dhen si wonaa hara landal ma ballal ngal aldaa e hoolaaree.

Tesko-ɗaa! Ndeento-ɗaa hoto majjude ɗum kadi woto ndokku ɗum godɗo.

➤ HOL TO NJOODOTO-ƊAA?

Prefektiiri on holloyte ka wona he hollamaa adi sariyaaji muun dhin.

Nokku to ngonoton nde ɗoo tawa ɗabbaande ndeenka hakkunde leydeele maa ina yeewtee, no fawirii e gefe keewɗe. No waawa wonude hara ko fii ka dhaanodhaa e suudu wernayduka yimbhe goo wano maa woni e muun, maddun e suudu tosookuru

Kala to ngondaa fof, ada jogii hakke:

- **wonu nder kisaal:** hay gooto, haa arti noon e gollotoobe bee, fotaani hulbinnde ma, tooñde ma walla bonnude ma

- **joodda e gorko maa, debbo maa, sukaabe maa e banndiraabe maa be njottaaki duubi 18 walla e banndiraawo mawdo mo haani toppiteede ñalnde kala**
- **joodda e banndiraabe maa, so tawii ko a mawdo potdo toppiteede ñalnde kala**

- hebu ballal **ngam jokkondirde** e besngu maa **e etaade yiytude be, so a anndaa to be ngoni.**

Ada waawi wullitaango laabtungo so tawii ada goonɗini wonnde:

- kala e gollotoobe bee hulbinii, tooñii walla bonnii ma.

Laamu nguu Prefektiiri on anndinte no mbaɗirton wullitaango laabtungo.

Ada waawi naamndaade laamuuji dɗii, pelle de ngonaa laamuyankooje walla Fedde Leydeele Dentude Toppitiinde ko Fayti e Mooliibe (UNHCR) ngam beydaade humpitaade.

Laamibhe fii wernugol ngol, thiobbhundu nimu neddhanke on e yaadu nedhanke on laamibhe nder leydi ndin e prefektiiri on **fewjay ka wonoytaadhon**.

No fiyaake maa on fewndori woo, dha wawi jindude e nder leydi ITALIYA.

Nokku do ngonoton doo ina fawii e gedde badde no nokkuuji kebaadi, ngonka maa e haajuuji maa (yeru, kodki galle maa, cellal maa).

Ada waawi hebde ballal e sarwisaaji tan, so tawii ada joodii e hodorde nde ndokkee-daa ndee. Laamu nguu ina waawi yeewtaade so tawii ada hodi e ndee hodorde.

Ada waawi subaade hodde e hoforde keeriinde so tawii ada jogii kaalis keewdo kadi so tawii laamu nguu se laamibhe bhen fi wernugol ngol, thiobbhundu ndimu neddhanke on e laamibhe nder leydi ndin fellitaaki wonnde ada foti hodde e hoforde keeriinde nii. E nder duum, ada waawi kadi arde e besngu maa walla e sehilaabe maa.

Hay si taawi a innii a hodhay e nokkure maa dha haani wonugol hara laamugun waaway hendaadema si bhe ari e dhabbhitugol ma fi landal maa ngal. Dha mari hakke fi thiellal maa ngal e no hebhiraa golle ko leydidi haani teddinde. Dha haani kadi jangugol haalakan, njande no wondiraa e yimbhebbhen dha waawi kadi jangande methie e dha waawi landanaadhe fii mun ka Prefektiiri nokkurenden ndartaniide fii landal maa ngal

No fewdordhaawoo, laamibhe bhen fii wernugol, a ngol e prefektiiri on **ina mbaawi fellitaade wonnde ada foti joodaade e nokku keeriingu (yeru e nokku jabborde keeriinde).**

Ada waawi jabaneede yaltude e oon nokku keeriingu tawa ada jogii heen kuule. Hebde ma e nguu nokku keeriingu ina waawi yeewteede sahaa kala.

Laamu nguu Prefektiiri on ina waawi fellitaade dum, sabu dalillaaji keewdi.
Yeru:

- ina woodi cafeelee ada waawi dogde
- leydi ngodndi ina waawi yeewtaade dabbaande moolaare maa, laamu nguu ina sikka ada waawi dogde
- a yaltii ndii leydi tawa a alaa yamiroore, a artiraama kadi ina woodi gannudi ada waawi dogtude kadi.

Laamu nguu Prefektiiri on anndinte ngaal kuulal e binndol e demngal ngal paam-daa. Be ngannndina on hakkeoji mon, farillaaji mon e batte bonde de on kebata so on hormaaki kuulal ngal.

Ada waawi wullitaade ngaldoo kuulal.

Ada waawi naamnaade laamu nguu Prefektiiri on so tawii ada waawi joodaade nokku ngodngu e nder dumunna ka booyaani. Laamu nguu ina waawi jabde dabbaande maa walla jabaani. So dabbaande maa jabaaka, ada waawi wullitaade ngaldoo kuulal.

Tesko-daa! So tawii a hormaaki kuulal jukkude e nguudoo nokku keeriingu e kuule de ndarnaa, kadi ina woodi cafeelee de mbaaw-daa dogtude kadi, ada waawi nanngede.

➤ SARDIJI DI DABBOOWO WAAWI NANNGEED

Nanngede firti ko ada wadee e nder nokku keeriingu ngu a waawaa yaltude e dow wellitaare. Laamu nguu ina dooldi jogaade daliilu laabtungu ngam nanngede ma. Be poti ko hoolkisaade wonnde, alaa feere wodnde no waawi wadeede e haala maa. Laamu polisaabhe bhen yeewtoto ngonka maa keeriika hade fellitaade mum.

Sabaabu nanngugol ngol ina waawi wonnde, yeru:

- gede teentude e dabbaande moolaare maa (yeru, ko ngondaa koo) mbaawataa hoolkisaade so a nanngaaka
- a hormaaki farilla joodaade e nokku keeriingu, kadi ina woodi cafeelee ndoggita kadi, laamu nguu waawaa yettaade ma
- a hebii kuulal ngam nawde ma to leydi EU+ toppitiindi yeewtaade dabbaande moolaare maa, kadi ina woodi cafeelee ndoggita hade nawde maa ndee
- ada addana dum cafeelee kisal.

So a nanngaama, ada waawi wullitaade kuulal ngal. Ada waawi dabbude ballal sariya e wakkilaagu, tawa kadi alaa e njobdi.

➤ HOL KO WONI FARILLAAJI JAB'BUNGOL MAA?

Les doo, yoga e farillaaji di dooldani on dooftaade.

- ✔ Rewru e sariyaaji leydi ndii.
- ✔ Keddo-ɗaa e Itaya woto yah to leydi EU+ ngodndi tawa kadi a hebaani yamiroore laamu.
- ✘ Hoto yaltu tawa a yamiraani nokku gedel walla nokku keeriingu, to laamu nguu wiya ada foti hodde.
- ✔ Gollondira e laamuuji dii haa timma lamibhe bhen tawabhe e fii anditaneede ballal ngal e rewde jamirooje mum'en.
- ✔ Teddingol sariyaaji nokkure ka wonudhaa dhon.
- ✔ Teddingol bhe hodhidhuda bhen, gollobhe bhen e yimbhe hedditi bhe bhen.
- ✔ halangol prefektiiri on fii jawdi maadin.
- ✔ Habrir laamuuji lamibhe bhen tawaabhe e fi landal ballal ngal (polissiru, prefektiri on, mojobere nokkurede ndem (limre telefon, imeel), e kala waylowaylo, mbele be mbaawa jikkondirde e maa kala sahaa.
- ✔ Tawtooreede e janngirdi doole ngam naatondiral no laamu Ptaweede e jande haanude nden ka Prefektiiri on fewji on felliti.

➤ HOL KO WONI E WADEEDE SO A DOOFTAAKI FARILLAAJI MAA?

Laamu nguu Prefektiiri on yeewtoto ngonka maa, ina waawi kadi fellitaade ustude walla woppude won e ballal. Laamu nguu [*innde laamu nguu*] anndinte e ngaldoo kuulal nder binndol, tawa ina hollita hol ballal ngal be ustata walla be woppata.

Tesko-daa!

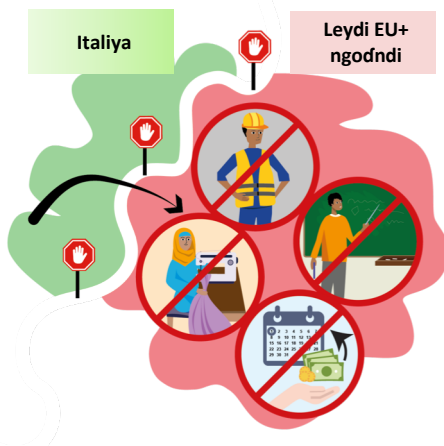
Afa waawi hebde ballal seeda, yeru, so tawii:

- ada yaltii tawa a hebaani yamiroore nokku gedel newnaneede walla nokku keeriingu to laamu nguu wiya afa foti hodde
- on ngollodaaki e laamuuji
- a haalaani goonga e jawdi maa kaalis
- A teddina sariyaaji nokkure nden
- A alaa yahude ka njande
- A landinoke ballal e leydi go UE+ e a iwi e ndin leydi dhon.
- A landitike ballal hara a landal maagal bughitanooma tawi ngal landal wawatano laataade

Afa waawi waasde ballal ngal kebataa, so afa wonndi e fitinaaji, so afa hulbina wodbe walla so a bonnii kuule nokku to ngondaa doo e mbaydi kesiri walla kiifndi. E nder duum, polis ina waawi kadi noddeede ngam naatde hakkunde.

➤ HOL KO WONI E WAƊEEDE SO A YAHII LEYDI EU+ NGOƊNDI TAWA A HEBAANI YAMIROORE LAAMU?

E nder Italiya:

- laabi moolaare maa ina waawi dartineede.

E nder leydi EU+ to njahru-ɗaa tawa a hebaani yamiroore:.

- laamu nguu ina waawi fellitaade neldude ma leydi ndi njaltu-ɗaa ndii tawa a hebaani yamiroore

Gila nde laamu nguu humpitii ma kuulal, ngam neldude ma, a hebataa won e hakkeji, yeru:

- a hebataa sarwisaaji e sifaaji ballal keewɗi
- a jabantaake baawɗe gollude
- a jabataa tawtoreede janngirdi demɗe walla janngirdi ngam janngude heblude karallaagal kesal.

➤ KO WAƊETEE SO A NELDITAAMA CAGGAL TO LEYDI EU+ NDI NJALTU-ƊAA TAWA A ALAA YAMIROORE?

Laamu nguu ina waawi fellitaade wonnde aɗa foti joodaade e nokku keeriingu, kadi woodgol maa ina yeewtee sahaa kala.

A waawat yaltude e cafirde ndee e won e kuule haɗeede.

➤ ADA WAAWI WULLITAADDE KUULAL LAAMU NGUU

So tawii laamu nguu fellitii ustude hakkeejjii maa no dabbboowo nii, tawa ada sikki dum ina sellaani, **ada waawi wullitaade kuulal ngal.**

Ada waawi wullitaade so tawii laamu nguu a suudu gnaawirdu nokkure nden si prefektiiri on fellitii:

- a alaa hakke hoforde e ballal jabbungal goddal kadi
- ngam ustude walla woppude ballal jabbungal ngal ndokku-daa ngal
- waasde jabde dabbbaande maa ngam yaltude nokku keeriingu e sahaa gooto wala inokku keeriingu
- ada foti joodaade e nokku keeriingu (yeru e nokku jabborde keeriingu) kadi ada waawi yaltude e won e kuule hadeede
- ngam nanngude ma polisaabhe bhen.

So tawii a yahii leydi EU+ ngodndi tawa a alaa yamiroore laamu nguu, nden a waasi won e hakkeejjii jabbugol toon, ada waawi wullitaade ngaldoo kuulal e nder leydi ndii.

So laamuuji dii prefektiiri leydi Italiya ndin to pellitii ustude walla woppude ballal jabbugal ngal ndokku-daa ngal sabu ngonkaaji di paam-daa e hello, ada jogii heen hakkeeki. Yeru, ada waawi yiyde cafroowo walla infirmiyee, ngam hebde ballal safaara, won heen ballal e nokku daanaade no laamu nguu fellitiri.

No ballal ngal fawirta e ngonka maa e haajuuji maa.

So tawii laamuuji leydi EU+ ndi njahru-daa ndi tawa a alaa yamiroore fellitii, woppude ballal jabbugal ngal ndokku-daa ngal, sifaa ballal ngal kebataa haa jooni ngal fawii ko e ngonka maa e haajuuji maa.

➤ ADA WAAWI HEBDE BALLAL SARIYA

So ada yidi wullitaade kuulal laamu nguu ngam ustude hakkeeki jabbugol maa yeeso ñaawoore, ada waawi ballal sariya e wakkilaagu tawa alaa e njobdi, fawaade e ngonka maa.

Ko woni dhun a hebhay ballal gnamakalajo

Andoubhe fii sariya on wallitoto yeeso gnaawowo on, bhe wonana ko hatonjindhaa kon, bhe aldaa e lamugun e gnawoowo on

Dha wawi kadi yitude e andudho fi sariya on madhun gnamakalajo hara ko an yobhi.

Laamuuji dii Gollobhe bhen ka sudu wernirdu ngandinte no ñaawirtee e kuulal ngal.

Ada waawi naamndaade laamuuji, pelle de ngonaa laamuyankooje walla UNHCR ngam beydaade humpitaade, tawa ina jeyaa heen ballal sariya e wakkilaagu tawa kadi alaa e njobdi.

BINNDANDE AM

Ndee deftere ko ngam bayaanuuji tan. Nde waɗataa e hoore mayre hakkeji walla farillaaji. Fedde Dental Orop ngam Moolaare (EUAA) rokkii ko burdi e ndee winndannde, e yellitaagol e waylude ndee deftere ko EUAA yamiri dum tan ngam leydeele jeyaade e EU. EUAA jabataa hay batte walla tampere ngam laabal, loowdi, timmal, sariya walla nuundal bayaanuuji gonɗi e ndee deftere, ɗi leydeele jeyaade e EU walla kala jeyaade e leyde godde jogiide hakke. Alaa e EUAA walla kala e neɗɗo golloowo e innde EUAA no waawi huutoraade humpitooji tawaadi e ndee deftere.

© Fedde Dental Orop ngam Moolaare, 2025